

POSTAVENÍ RUŠTINY NA ČZU

THE ROLE OF RUSSIAN AT THE CZECH UNIVERSITY OF AGRICULTURE

Drahoslava Kšandová

Anotace:

Politické, ekonomické a společenské změny po pádu socialistického zřízení v zemích východní Evropy se odrazily i v systému výuky cizích jazyků.

Ruština přestala být povinným předmětem na všech typech českých škol a zařadila se spolu s ostatními jazyky mezi předměty volitelné. Je tomu tak i na naší univerzitě, kde ani těsně po revoluci výuka ruštiny nebyla přerušena, i když počet studentů značně poklesl. Dnes si ruštinu jako další světový jazyk volí stále více studentů, protože si uvědomují její význam pro budoucnost. Jednak je láká možnost pracovat v zahraničních firmách orientujících se na ruský trh, jednak i možnost cestovat a poznávat kulturu této země, popř. i zemí bývalého SSSR, kde je i dnes velká možnost domluvit se právě rusky.

Příspěvek je zaměřen nejen na organizaci výuky ruštiny na ČZU, ale jsou zde shrnuty důvody, které vedou studenty k jejímu studiu.

Summary:

Political, economic and social changes after the political break down of the former socialist countries in The East Europe reflected in the system of foreign language education.

Russian language stopped to be a compulsory subject on Czech school of all types and became with all other language an optional subject. Nowadays can be observed increasing interest to study Russian language again by students at our university because of high attraction from the possibility to get a job in foreign companies that are present in this territory point of view.

Klíčová slova:

systém výuky jazyků, povinný a volitelný předmět, budoucnost ruštiny, důvody volby ruštiny

Key words:

The System of Teaching Languages, Obligatory Subject,, Subject of Free Election, The Future of Russian, Reasons for Election of Russian

Politické, společenské a ekonomické změny po pádu socialistického zřízení v zemích východní Evropy ve 2. polovině 80. let a začátkem 90. let minulého století se zákonitě musely odrazit i na systému výuky cizích jazyků na všech typech našich škol.

Dlouholeté prvenství ruštiny, která byla po 2. světové válce v některých evropských zemích zařazena mezi povinné vyučovací předměty, skončilo. Ruština byla postavena na stejnou úroveň s dalšími cizími jazyky a spolu s nimi se stala jazykem volitelným. To však nic nemění na faktu, že po roce 1989 v nových podmínkách výuka ruštiny utrpěla citelný otřes. Z mnoha našich škol převážně základních a středních byla ruština zcela vymýcena a mnozí učitelé se tak museli rekvalifikovat. Zvýšila se poptávka po západních jazycích, což bylo spojeno i s ekonomickou a politickou orientací naší země na západ. Otevření hranic s sebou přineslo možnost cestovat, pracovat či studovat v těchto zemích. Na jejich popularitu

mělo vliv do značné míry jejich reálné využití. Jazyk tedy začal skutečně naplňovat svoji funkci, a to tu, že se stal nejen pracovním nástrojem, ale i nástrojem profesionálních kontaktů. Mezi jazyky se vyskytlo i zdravé soupeření, protože si studenti dobře uvědomili, že na jejich uvědoměném výběru závisí jejich budoucí profesionální kariéra.

Počátky tohoto období byly spojeny s přehodnocením znalostí cizích jazyků a s hledáním nových vyučovacích metod, které by učinily výuku poutavější a zanechaly trvalejší stopy v hlavách studentů.

Víme, že v předchozím období byla znalost druhých cizích jazyků nedůležitá a nepotřebná a jejich výuka byly značně omezená především na ZŠ a některých typech SŠ, hlavně odborných, kde se s druhým cizím jazykem v učebních osnovách vůbec nepočítalo a jeho výuka se mohla uskutečnit jen v rámci nepovinného předmětu, pokud byl ze strany studentů zájem. I tak byl výběr omezen převážně na angličtinu a němčinu. Na gymnáziích byla situace odlišná, a to i z toho důvodu, že tento typ SŠ byl chápán jako "příprava" ke studiu na VŠ, kde znalost 2 jazyků byla nutná. Výuka ruštiny jakožto povinného předmětu ale nevedla k vytvoření kladného vztahu k předmětu a ani ke kladné motivaci. Výsledky studia byly neuspokojivé. Jazyk se učili sice všichni, ale ovládali ho jen někteří.

Výuka cizích jazyků a zájem o ně v jakékoliv společnosti je odrazem jejího vnějšího okolního prostředí (jazykové sousedství, kontakty s druhými národy) i její vnitřní situace (národnostní menšiny, školská politika, vztah k cizincům apod.). Vztah studenta k jazyku a tím pádem i k ruštině se utváří na základě jeho vztahu ke společnosti, jejíž národ je nositelem daného jazyka. Negativní přístup k jazyku i ke kultuře daného národa nepřispívá ke kladným studijním výsledkům. Jestliže ve vědomí studenta vyvolává národ a jeho jazyk pocity antipatie, pak se mu také neradi učí. Zájem či nezájem o ten či onen jazyk se formuluje také v závislosti na vztahu starší generace k tomuto jazyku. Jsou to především rodiče, kteří určují, kterému jazyku se bude jejich dítě učit. Po revoluci bylo zřejmé, že to ruština nebude, protože v průběhu několika desítek let to byla politika, která ovlivnila vědomí mnoha lidí natolik, že v něm vyvolala mnoho negativních asociací k ruštině.

Jazyk je jev sociální. Problém "jazyk a společnost" vzniká v každé epoše rozvoje lidstva, protože jazyk jakožto nejdůležitější společenský jev je těsně spojen s člověkem. V jazyce se jako v zrcadle odráží duchovní i společenský život dané společnosti. A společenská funkce jazyka spočívá v tom, že odráží specifčnost života, protože právě v jazyce nachází své ztělesnění jak současná realita, tak i minulé epochy. Pohled do minulosti nám umožňuje pochopit historickou úlohu jazyka, který spojuje různé generace, fixuje a uchovává v sobě jejich životní zkušenosti.

V současném dynamickém světě, kde se kontakty mezi jednotlivými státy staly jakousi "životní normou", kde se výměna vědecko-technických a kulturních informací odráží na úrovni intelektuálního vývoje osobnosti, se znalost dvou, popř. tří cizích jazyků stala životně důležitou. A tak si u nás mnozí začali uvědomovat, že v souvislosti s narůstající orientací nejen našich, ale především západních firem na východní trhy, by se pro ně mohla znalost ruštiny stát vítanou a prospěšnou. Proto v posledních čtyřech letech zaznamenáváme nárůst zájmu o ruštinu, a to i na ZŠ, což dokládá publikace Ústavu pro informace ve vzdělávání: "Statistická ročenka školství 2001/2002", podle níž se v tomto školním roce učilo na ZŠ ruštinu 1683 žáků, na SŠ už 7813 studentů, z toho na gymnáziích to bylo 3195, na SOŠ a OŠ 4032 studentů, v menší míře byla ruština zastoupena na SOU a OU a vyšších odborných školách. Na VŠ počet studentů činil 5254, to znamená, že se ruština ocitla v těsném závěsu za francouzštinou (5348 studentů). Za nimi se pak s počtem 3893 studentů umístila španělština.

Jak postupoval vývoj od školního roku 1991/1992 na ZŠ a SŠ ukazuje tabulka:

	91/92	94/95	97/98	00/01	01/02
ZŠ	30 559	1 484	753	1 035	1 683
Gymnázia	36 150	2 911	1 500	2 822	3 195

Tyto údaje se týkají žáků a studentů, kteří se učí ruštinu jako povinný nebo povinně volitelný předmět.

Stoupající zájem o ruštinu je viditelný i na ČZU, kde se tento jazyk nepřestal vyučovat ani po revoluci, i když se samozřejmě počet studentů podstatně snížil. Až do školního roku 1998/1999 se otevíral 1 kruh, popř. 2. V počátečním období byl zájem převážně o vyšší úroveň, tj. R3, R4 a také o Ruštinu pro ekonomy, později i o R2. Zájem přetrvával ve zvýšené míře pouze u posluchačů doktorandského a dálkového (distančního) studia, protože začít studovat jiný jazyk než ten, který měli na předcházejících typech škol, by pro ně bylo velmi náročné. Pro narůstající zájem o ruštinu ze strany řádných studentů, kteří neměli možnost se s ruštinou setkat na ZŠ, popř. na SŠ, se ve školním roce 1999/2000 začala vyučovat ruština pro začátečníky, tj. R1. Každý rok se otevírají 3-4 kruhy, v každém je 20-25 studentů. V loňském školním roce už jsme pracovali s 5 kruhy. Je škoda, že zájem věnovat se dále ruštině ve vyšších úrovních klesá, což je způsobeno tím, že

1. na PEF mají studenti povinnou dvou semestrální výuku angličtiny
2. na některých oborech PEF není možné jazyk studovat ve 3. ročníku a mnozí se tak po roční přestávce už k jazyku nevracejí
3. nezanedbatelný je i rostoucí zájem o ruštinu v 5. ročnících.

Takže pro úroveň R2 se otevírají 2 kruhy s 30-35 studenty. Jen mizivé množství z nich přejde do úrovně R3, která se přesto každoročně otevírá díky těm, kteří ruštinu studovali na střední škole a chtějí se v ní zdokonalit. Do této úrovně se zapisuje kolem 15 studentů. Od školního roku 1999/2000 ruštinu na ČZU studovalo okolo 450 studentů. V učebních plánech máme i úroveň R4 a specializovaný kurz "Ruština pro ekonomy".

Studenti mohou ruštinu studovat jako povinný či jako volitelný předmět. Volí si ji převážně studenti ve 2. ročníku. Důvody, proč si vybírají právě tento jazyk, jsou rozmanité. Většina studentů udávala i více důvodů. Většina z nich (42) již myslí na svou budoucnost a vidí v Rusku "zemi neomezených možností" a ruštinu jako jazyk perspektivní, žádoucí a důležitý, který se může "hodit", protože počet lidí ovládající tento jazyk bude klesat. K tomu je třeba připočítat i ty (9), kteří uvádějí, že znalost ruštiny jim může usnadnit přijetí do zaměstnání, protože v mnohých inzerátech si zahraniční firmy dávají požadavek znalosti tohoto jazyka a také ty (3), kteří se v ruštině potřebují zdokonalit, jelikož už pracují či budou pracovat v ruské firmě. 39 studentů považuje ruštinu za jazyk líbivý, libozvučný, jemný, měkký a zajímavý, 38 studentů uvedlo, že je to jazyk slovanský, blízký češtině, tudíž srozumitelný a jeho studium nebude pro ně obtížné; 14 studentům z tohoto počtu se stačí naučit pouze azbuku a základy, a to z různých blíže nespecifikovaných důvodů. Pro 29 studentů bude ruština užitečná při cestování a její znalost jim umožní lépe se domluvit, popř. dopisovat si s přáteli v jejich jazyce a nikoliv v angličtině, jak tomu bylo doposud. 24 studentů si chce jazyk oživit, zopakovat, prohloubit si znalosti, a to i proto, že zde mají příbuzné (3 studenti), nebo se s mluvenou ruštinou seznámili (2 studenti) v předškolním věku, protože zde jejich rodiče několik let působili a nyní se jim naskytla příležitost poznat i písemný jazyk. 10 studentů si vybralo ruštinu jakožto protiklad západním jazykům. Vždyť vzájemné ovlivňování jazyků, třeba i nepřibuzných, je přirozený proces, který vede ke vzájemnému obohacování, rozšiřování expresivně-stylistických prostředků, aktivizaci takových sémantických procesů jako je synonymie, terminologizace, determinologizace,

archaizace, neologie apod. Stejný počet (10) si myslí, že jim znalost jazyka umožní přečíst si světové ruské klasiky v originále. Dále někteří studenti uvádějí např. že se jim líbí mentalita Rusů (3), že se potřebují domluvit v Karlových Varech, kde žijí (2) nebo, že si vybrali ruštinu z "donucení", protože již všechny jazyky při zápisu byly obsazeny (3), některé přilákala i zvědavost, co je to za jazyk, který i dnes mnoho lidí z jejich okolí zavrhuje.

Zájem o ruštinu je i nadále u posluchačů DS, kde v loňském školním roce bylo zapsáno 81 posluchačů. Základní učebnicí je zde "Ruština nejen pro samouky" od V.Nekolové a kol. Výuka je organizována formou samostudia a individuálních konzultací, a proto jsme zvolili tuto učebnici s klíčem, kde posluchači mají možnost kontroly cvičení. Výuka se začíná 8.lekcí, a to proto, že nemáme u tohoto typu studia otevřen začátečnický kurz. K ruštině se vrací i řada posluchačů -doktorandů, především na PEF, kteří si tak potřebují doplnit své znalosti o ekonomickou terminologii.

Nejvíce studentů se setkala s ruštinou ještě v rámci povinného předmětu na ZŠ (85), avšak učili se ji pouze 1 rok. 27 studentů si její základy osvojilo na SŠ, 8 studentů na jiné VŠ a 2 v soukromých jazykových kurzech. 82 studentů bylo úplnými začátečníky. Z údajů vyplývá, že dnes pracujeme převážně se studenty, kteří s ruštinou vůbec nepřišli do styku. Pracovat se tedy stalo těžším, tím více, že není dostatek nových, zajímavých knih a učebnic. Při výuce používáme učebnici Raduga I., II., III. díl autorů S.Jelínka, J.Folprechtové a kol. Ačkoliv se to mnohým studentům-záčátečníkům nezdá (viz údaje výše), je studium v zimním semestru velmi náročné a vyžaduje značného úsilí nejen ze strany studentů, ale i pedagoga. Během tohoto semestru je kladen důraz na zvukovou a grafickou stránku jazyka, na osvojení si určitého množství slovní zásoby a gramatických pravidel, aby již v závěru semestru mohli bez velkých potíží napsat zápočtový test.

Učení se cizím jazykům je těsně spjato s tržními potřebami, a tak již od úrovně R1 jsou studenti postupně seznamováni se základní oborovou terminologií. Vzhledem k tomu, že v kruzích převažují studenti PEF, jedná se hlavně o terminologii z oblasti bankovníctví, managementu, marketingu, obchodu apod. Na hodinách mají možnost seznámit se i se vzory úředních a obchodních dopisů, různých smluv, objednávek zboží, reklamací aj., vyplňují různé dotazníky a učí se psát strukturovaný životopis. To vše potom mohou uplatnit ve firmě orientující se na ruský trh či na trhy zemí bývalého SSSR, kde se dodnes v mezinárodním styku ruština používá.

Učební osnovy jsou zaměřeny na zvládnutí všech čtyř dovedností tj. mluvení, porozumění, čtení a psaní. Jejich zvládnutí závisí v mnohém i na osobních vlastnostech učitele, který umí práci studentům organizovat a průběžně jejich znalosti kontrolovat. Důležitým zdrojem poutavosti hodin je použití audiovizuálních prostředků, které slouží jako opora pro porozumění cizí řeči, ulehčují tvoření vlastní výpovědi a obohacují studenty o novou slovní zásobu. Naše osnovy kladou důraz na komunikativní zaměření výuky, to znamená, že si studenti musejí osvojit 1) slovní zásobu i gramatickou stavbu jazyka, 2) normu spisovného jazyka, 3) důležité syntaktické konstrukce i některé expresivně zabarvené způsoby vyjadřování, i když těžištěm učiva jsou jevy stylisticky neutrální. To vše směřuje k tomu, aby komplexně dovedli využít těchto prostředků jak v mluveném tak i písemném projevu.

Zvýšení jazykové kultury je tedy nemyslitelné bez systematické a cílevědomé práce se slovní zásobou. Nejdůležitější podmínkou úspěšné práce při jejím obohacování a aktivizaci je výchova zaměřující se na použití slova v řeči a na význam slova. Na hodinách se student seznamuje se slovem jako nositelem lexikálního významu i jako prvkem jazykového systému. Získává tak poznatky o mnohoznačnosti slova, jeho přeneseném významu, expresivním i stylistickým zabarvením, antonymií a synonymií, příbuzností apod. Uvědomění si významu slova pomáhá vybrat ze slovní zásoby nejpřesnější a nejužitečnější slovo a správně ho použít z hlediska gramatických a stylistických norem v řeči, v kontextu. Z toho vyplývá, že se při

výuce zaměřujeme na spojení komunikativně funkčního hlediska s hlediskem systémovým, tzn. že učivo nacvičujeme v kontextu, v různých řečových situacích a postupně uvádíme poznatky do základních systémových souvislostí, k čemuž nám pomáhá výše uvedená učebnice, její přehledné tabulky a schéma i grafické uspořádání některých cvičení; dále klademe důraz na přirozenost vyjadřování v souladu se současnou živou ruštinou. Osvojit si lexiku, gramatiku a fonetiku při výuce nestačí. Aby proces komunikace byl adekvátní, je třeba spojit učivo s mimojazykovými poznatky, tzn. seznámit studenty s důležitými údaji ze soudobých i starších ruských reálií. V neposlední řadě nesmíme zapomínat ani na zřetel k mateřskému jazyku, ukazujeme shody i rozdíly mezi češtinou a ruštinou a tím se snažíme překonávat jazykovou interferenci.

Ukázalo se, že eliminace ruštiny z mnoha učebních plánů českých škol byl krátkozraký jev. Je třeba si také uvědomit, že pouze ruština má mezi slovanskými jazyky status mezinárodního jazyka. Je nutné ji osvobodit od politiky a ideologie, aby měla možnost stát se přirozeným prostředkem komunikace. Také naše myšlení je třeba osvobodit od negativních asociací, protože to nemá nic společného se současným chápáním světa a podstaty komunikace mezi národy s různými historickými zkušenostmi, s jinou kulturou či odlišnými tradicemi.

Literatura:

Hendrich, J.: Didaktika cizích jazyků. Praha 1988

Mitrofanova, O.D., Kostomarov, V.G.: Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва 1990

Informační bulletin: Didaktika ruštiny a jiných cizích jazyků. PedF, UK, Praha 1983

Cizí jazyky, roč. 46, 2002/2003, č.4